

REFERAT

17. marts 2023

Møde i Det Særlige Bygningssyn

Torsdag den 16. marts 2023 kl. 11.15 – 15.15

Charlottenborg, Kunstakademiet, Kongens Nytorv 1, København.

Mødelokale: Den Gule Risalit

Det Særlige Bygningssyn
c/o Slots- og Kulturstyrelsen,
Center for Kulturarv,
Fejøgade 1, 2. sal
4800 Nykøbing F.

Mia Kroer Ræbild
Arkitekt Cand. Arch./Sekretær for
Det Særlige Bygningssyn
Dir. 33 74 52 68

Fra Bygningssynet deltog:

Formand, kulturarvschef, ph.d. Jens Toftgaard, professor MSO, arkitekt MAA Nicolai Bo Andersen, arkitekt Jens Andrew Baumann (forlod mødet efter pkt. 4.2), bestyrelsesmedlem BYFO Thomas Garth-Grüner, arkitekt Peter Hee, byplanlægger Thina Wallin Jensen, seniorforsker Ulla Kjær, arkitekt Sara Aasted Paarup, museumschef Frank Allan Rasmussen, Museumsinspektør Mette Slyngborg.

Afbud fra:

Stadsarkitekt Lisbet Wolters.

Fra Slots- og Kulturstyrelsen deltog:

Enhedschef Merete Lind Mikkelsen, arkitekt Birte Skov, arkitekt Rasmus Wieleman, arkitekt Amanda Andresen, arkitekt Jesper Jensen og arkitekt Mia Kroer Ræbild (referent).

DAGSORDEN

1. Referat af Det Særlige Bygningssynsmøde den 2. februar 2023

Der var ingen bemærkninger til referatet.

1.1 Habilitet

Intet at bemærke.

2. Meddelelser

2.1 Ændring i sammensætning af Det Særlige Bygningssyn

Formand Jens Toftgaard orienterede om, at landskabsarkitekt Jens Hendeliowitz har valgt at træde ud af Det Særlige Bygningssyn.

2.2 Orientering om Aarhus Universitet

Merete Lind Mikkelsen orienterede om, at Slots- og Kulturstyrelsen den 8. marts 2023 traf afgørelse om at frede det selvstændige landskabsarkitektoniske værk Universitetsparken og Vennelystparken samt ni bygningskomplekser på Aarhus Universitet. Der er klagemulighed indtil den 5. april 2023.

2.3 Orientering om klagesager - statistik vedr. klagesager

Fredningssager:

Merete Lind Mikkelsen orienterede om, at sagen vedr. ophævelse af fredningen af Gothersgade 89, Københavns Kommune går om grundet en sagsbehandlingsfejl, hvorfor sagen er i fornyet høring.

Kulturministeriets departement har afvist klagen over Slots- og Kulturstyrelsens afgørelse om afslag på fredning af Gartnerboligen, Bistrupvej 38, 4000 Roskilde, Roskilde Kommune. Kulturministeriet finder ikke, at indsender af klagen er klageberettiget.

Byggesager:

Endvidere orienterede Merete Lind Mikkelsen om, at Kulturministeriets departement har stadfæstet Slots- og Kulturstyrelsens afgørelse om afslag på ansøgning om tilladelse til ombygning af originalt badeværelse i lejligheden 2. t.h. beliggende i den fredede ejendom Det Grønne Funkishus, Nordre Fasanvej 80, 2000 Frederiksberg, Frederiksberg Kommune.

Styrelsen lagde blandt andet til grund for afslaget, at det er vigtigt at bevare oprindelige badeværelsesindretninger og oprindelig materialitet i de fredede bygninger, herunder badeværelses- og køkkenindretninger, der i Det Grønne Funkishus er formgivet i høj kvalitet, som en del af bygningens idé og arkitektur. I det Grønne Funkishus er der få tilbageværende badeværelser af denne type, hvorfor det skal bevares. Hertil kommer, at badeværelser og køkkener typisk blev en del af bygningers interiører i starten af 1900-tallet. I Det Grønne Funkishus indgår badeværelsets gennemtænkte indretning og materialitet som et typisk gentaget rum med få variationer, hvorfor Slots- og Kulturstyrelsen har vurderet, at badekaret er en del af den fredede bygnings kulturhistoriske fortælling og dermed en afgørende del af fredningsværdierne.

Kulturministeriets departement har stadfæstet Slots- og Kulturstyrelsens afgørelse om afslag til byggearbejder i lejligheden 2. t.v. beliggende i den fredede ejendom Systemhuset, Ordrupvej 70A, 2920 Charlottenlund, Gentofte Kommune. Byggearbejderne var i hovedtræk fjernelse af badekar og etablering af bruseniche, fjernelse af laminatgulv og underliggende terrazzogulv og etablering af nyt flisegulv.

Styrelsen begrundede blandt andet afslaget med, at der er bærende fredningsværdier knyttet til de oprindelige badeværelser, at elementer i badeværelset i Systemhusets manual er fremhævet som særligt bevaringsværdige, herunder den bevarede terrazzo og fulde flisesætning på vægge og omkring badekarret.

Kulturministeriets departement har stadfæstet Slots- og Kulturstyrelsens afgørelse om afslag til etablering af åbning mellem spisestue og køkken i lejligheden 1. t.h. i den fredede ejendom Frederiksgade 10, 1265 København K, Københavns Kommune. Styrelsen begrundede blandt andet afslaget med, at de bærende fredningsværdier i det indre knytter sig til de genkendelige dele af den oprindelige grundplan med hovedtrappe, køkken- og kældertrapper samt lejlighedsdisponeringen med stuer mod gaden, værelse og spisestue mod gården samt køkken og kammer i sidehusene. Derudover de ældre bygningsdele og -detaljer samt den traditionelle materialeholdning. Hertil kommer, at styrelsen finder, at den ønskede åbning mellem spisestue og køkken ikke harmonerer med den oprindelige planstruktur. Det har ikke været meningen, at man fra spisestuen havde direkte kontakt med køkkenet. Den kulturhistoriske fortælling om, at adgangen til

køkkenet kunne foregå bag om de fine stuer, er vigtig at fastholde. Endvidere er styrelsen med baggrund i den landsdækkende fredningsgennemgang blevet opmærksom på at det, for at opretholde en bygnings fredningsværdier, er afgørende at bevare bygningens hovedstruktur. Derfor har styrelsen fastlagt en praksis for behandling af sager vedr. ændring af planløsninger, som i højere grad end tidligere sigter mod at fastholde den oprindelige planløsning.

2.4 Fredningsstrategien – hvad er næste skridt

Merete Lind Mikkelsen orienterede om, at Slots- og Kulturstyrelsen arbejder med forskellige vinkler inden for fredning, der tager afsæt i Det Særlige Bygningssyns *Strategi for prioritering af bygningsfredningen* fra november 2022.

3. Lister over byggesager i perioden 3. januar til 13. februar 2023

Det Særlige Bygningssyn fik den 13. marts 2023 tilsendt svarene på de indkomne spørgsmål til byggesagslisterne.

- 3.1** Der var ingen yderligere spørgsmål til byggesagslisten.
- 3.2** Der var ingen spørgsmål til byggesagslisten med egne bygninger.
- 3.3** Der var ingen spørgsmål til klagesagslisten.

4. Byggesager

4.1 Tranhuset, Strandgade 106, Københavns Kommune

(22/14292 forelagt af Birte Skov)

Det Særlige Bygningssyn anerkender ønsket om at istandsætte Tranhuset, og at ønsket om indretning til skoletjeneste og formidling af den nordatlantiske historie er en funktion, der bør kunne harmonere med bygningens egen fortælling om den i tidligere tid så vigtige tranproduktion.

Det murede Tranhus på Christianshavn er antageligt det eneste bevarede af sin slags fra den tidligere så omfattende nordeuropæiske tranindustri. Det Særlige Bygningssyn finder derfor, at en forudsætning for gennemførelse af projektet bør være, at bygningen selv indgår som den væsentligste del af formidlingen. Bygningssynet vurderer, at specielt kælderen, der er den ældste del af bygningen, hvor trannen blev opbevaret, og hvor trannen stadig er fysisk til stede, fortæller en helt enestående fælles nordatlantisk historie.

Bygningssynet udtrykker bekymring over, at de nye tekniske og formidlingsmæssige tiltag ikke synes at relatere sig til bygningens historie og finder det afgørende, at projektet tilpasses, så det i højere grad styrker forståelsen af bygningens egne værdier. Bygningssynet ønsker i denne forbindelse, at beskrivelsen af de bærende fredningsværdier bliver specificeret i forhold til den eksisterende beskrivelse, hvor der primært er fokuseret på sammenhængen mellem de tre pakhuse.

Bygningssynet vurderer, at en personbelastning på 150 personer er højt i forhold til husets relativt lille størrelse og begrænsede facadeomfang. Synet vurderer endvidere ikke, at der kan placeres to brandsikrede trapperum i bygningen, uden at det dominerer fredningsværdierne, og der anbefales derfor en ekstern brandteknisk vurdering af, hvad der skal til, for at bygningen kan betjenes med én trappe, og alternativt om det er tilstrækkeligt med én trappe, hvis personantallet nedsættes til under 50 personer.

Da kælderen stadig bærer præg af tranopbevaring og samtidig – i sagens natur – vil være fugtig, vurderes det ikke formålstjenligt med en direkte trappeforbindelse mellem kælder og stueetage. Trappen bør kunne undgås, hvis der arbejdes med en ekstra udgang fra kælderen til det fri mod kanalen. I samme forbindelse kunne det overvejes om kældervinduerne, der ligger skjult af en hævet nyere belægning, kan fremdrages igen.

Bygningssynet finder slutteligt, at bygningen er sårbar over for en komplet installation af et digitalt formidlingsprojekt. Synet finder derfor, at der til styrelsens godkendelse bør redegøres for omfanget og løsningen af de tekniske og formidlingsmæssige installationer, der ønskes, for at bygningen kan få en ny funktion. Ligeledes bør brandsikring af trapper, tekniske anlæg og konstruktioner udformes, så husets enkelthed ikke svækkes. Her vil særligt nyere standardmaterialer forstyrre oplevelsen af bygningen.

Det Særlige Bygningssyn indstiller på denne baggrund til, at skitseforslaget videreudvikles og bearbejdes med afsæt i Bygningssynets betragtninger og med henblik på at indhente styrelsens godkendelse af projektet.

4.2 Danmarks Nationalbank, Havnegade 5, Københavns Kommune

(23/02570 forelagt af Jesper Peter Jensen)

Danmarks Nationalbank fremstår med den centrale placering og det stringente, marmorbeklædte volumen både eksklusiv og imponant. Fra konstruktion og plandisponering til serieproducerede byggematerialer og farvesætning er bygningen overalt kendetegnet ved Arne Jacobsens suveræne æstetiske sans og kompromisløse arbejde. Bygningen repræsenterer desuden en innovativ byggeteknisk formåen i form af integrerede varme- og ventilationsinstallationer og kompleks opdriftssikring. Det Særlige Bygningssyn finder, at Danmarks Nationalbank repræsenterer et enestående og komplekst modernistisk gesamtkunstwerk i Danmark.

Bankbygningen er i dag, godt 50 år efter opførelsen, udfordret af utidssvarende varme- og ventilationsinstallationer, samt datidens anvendelse af byggematerialer, der indeholder stoffer, der i dag karakteriseres som miljøfarlige. Dertil er bygningen særdeles sårbar over for reparationer og ændringer, fordi alle bygningsdele, detaljer og tekniske installationer indgår i bankens modulære og gennembearbejdede helhed.

Det Særlige Bygningssyn har noteret det omfattende forarbejde og den omhyggelighed, der udvises i projektet for istandsættelse af bygningens mange forskellige komponenter. Det er anerkendelsesværdigt og absolut nødvendigt i en sag som denne.

Bygningssynet ser positivt på den nødvendige fornyelse af bankens facadebeklædning, betonelementer og glaskarnapper, hvor der udvises særlig omhu for bevaring af bygningens oprindelige udtryk og raffinerede detaljering. Dertil bifalder synet den påtænkte tilbageføring af havernes beplantning og komposition, som yderligere vil styrke værkets oprindelige arkitektoniske intention.

Det Særlige Bygningssyn tillægger bankens lukkede facader høj arkitektonisk værdi. Imidlertid anerkender Bygningssynet behovet for at etablere tre nye flugtveje under forudsætning af, at dørene alene anvendes som nødudgange. Bygningssynet skal

understrege vigtigheden af, at de nye åbninger nøje indpasses i bygningens marmorbeklædning og at der udvises særlig opmærksomhed ift. nødbelysning og skiltning, således at dørene fremstår så diskret som muligt. Bygningssynet anbefaler, at eventuelle indvendige niveauspring løses inden for de eksisterende rums geometri.

Det Særlige Bygningssyn forventer, at delprojektet for de indvendige arbejder udarbejdes med samme respektfulde tilgang til bygningens bærende fredningsværdier som den udvendige istandsættelse.

4.3 Kraftværket, Carlsberg, Pasteursvej 7, Københavns Kommune

(22/15829 forelagt af Jesper Peter Jensen)

Det Særlige Bygningssyn har drøftet forslag om ny indretning af Kraftværket på Carlsberg, herunder etablering af en tagbygning samt et nyt trappe/ elevatorårn på bygningens facade mod vest.

Bygningssynet noterer sig, at materialet i sin nuværende form ikke skal ses som en ansøgning om tilladelse til bygningsarbejder, men at tegnestuen ønsker at afsøge mulige tiltag og løsningsforslag for at indgå i begrundet, konstruktiv dialog med potentielle kultursinstitutioner. Bygningssynets udtalelse i denne sag skal derfor ikke ses som en konkret stillingtagen til udformning eller detaljering af de viste forslag, men som retningsgiver for, hvad Bygningssynet vurderer som realistiske ændringer på den fredede bygning.

Bygningssynet har orienteret sig i det samlede dispositionsforslag, men har i udtalelsen særligt fokuseret på de dele af forslaget, der vurderes at medføre de største påvirkninger på den fredede bygning.

Obelisk på Vandtårnet

Det Særlige Bygningssyn har ved fredning af bygningen i 2009 anbefalet, at den neonrørs-beklædte obelisk blev genetableret. Det Særlige Bygningssyn ser derfor umiddelbart positivt på forslaget om at genskabe obelisk og tårnets base i det oprindelige udtryk.

Elevator og trappeforbindelse

Det er Bygningssynets vurdering, at etablering af en udvendig forbindelsesbygning mellem vandtårnet og maskinhuset vil medføre en betydelig svækkelse af Kraftværkets samlede arkitektoniske udtryk, fordi elevatorårnet, uanset forslaget bygger videre på den eksisterende bygnings geometriske formsprog, slører dette ved at optage mellemrummet, der adskiller de to bygningsvolumener.

Det Særlige Bygningssyn finder, at netop oplevelsen af de tre bygninger som selvstændige bygningsafsnit med hver sin særlige funktion, der tilsammen udgør Carlsberg Kraftværk, er af væsentlig betydning for forståelsen af anlægget.

Det Særlige Bygningssyn kan på den baggrund ikke tilslutte sig forslaget om at etablere adgang og lodret forbindelse mellem de forskellige etageplaner på den foreslåede placering.

Tagbygningen

Det Særlige Bygningssyn bemærker, at Maskincentralen er fredet uden kondensatoranlægget og at Bygningssynet ikke deler tegnestuens vurdering af, at fraværet af anlægget svækker bygningens proportionering og markante fremtoning.

Bygningssynet vil, da Maskinhuset oprindeligt har været disponeret med et indklædt kondensatoranlæg på taget, ikke afvise, at der kan etableres en form for opbygning på samme placering. Bygningssynet finder, idet obelisk og kondensatoranlægget begge – og samtidigt - har indgået i det oprindelige anlæg, at tårnet er en forudsætning for klodsens genskabelse. Det vil sikre, at bygningens arkitektoniske, visuelle balance opretholdes.

Det Særlige Bygningssyn finder ikke, at det skitserede forslag, hvor kondensatoranlæggets tunge og lukkede karakter er oversat til en moderne glas- og stålkonstruktion, understøtter bygningens karakter eller fortællingen om det industrielle byggeri og de funktioner, bygningen tidligere dannede ramme om.

Dermed finder Bygningssynet, at den nye tagbygningen er vanskelig at forstå som andet end en moderne tilføjelse til en historisk bygning, der hverken i materialer, formgivning eller i anvendelse refererer til bygningens historie. Derved svækkes bygningens fredningsværdier.

Bygningssynet vil endvidere pege på det forhold, at en transparent glasbygning både vil reflektere sollyset og være oplyst i døgnets mørke timer, og derfor vil påkalde sig væsentlig, selvstændig opmærksomhed på bekostning af helheden.

Således finder Bygningssynet, såfremt der skal arbejdes videre med forslaget, at en eventuel tagbygning skal underordne sig bygningshierarkiet og understøtte Kraftværkes særlige karakter og således, at referencen til det oprindelige kondensatoranlæg er tydelig – herunder at facadebeklædningen på tagbygningen er lukket.

Elevator i CO2 -bygningen

Det Særlige Bygningssyn vurderer, at det vil være muligt at etablere en indvendig elevator i CO2 -bygningen. Dog er det Bygningssynets opfattelse, at en eventuel elevator skal formgives og detaljeres konkret til stedet og etableres under hensyn til inventar og bygningsdele.

Indretning, maskincentral

Det Særlige Bygningssyn er indstillet på, at bygningen kan indrettes med udstillings- og erhvervsfaciliteter, såfremt indretningerne gennemføres på bygningens præmisser og uden at bygningskompleksets arkitektoniske og kulturhistoriske værdier svækkes.

Det betyder, at en fremtidig funktion og indretning skal kunne indpasses i den bygningsmæssige ramme, herunder underordne sig det eksisterende, historiske inventar.

Derfor finder Det Særlige Bygningssyn ikke, at der kan etableres en sekundær trappe fra gallerigangen i maskinhallen, kan fjernes signifikante maskiner eller etableres opbygninger, der slører opfattelsen af maskinhallen.

Bygningssynet kan dog acceptere, at udvalgte dele af det nyeste, tekniske udstyr fjernes efter aftale med Slots- og Kulturstyrelsen.

5. Beretning 2019-2023

Forberedelse af Bygningssynets beretning for den forgangne periode.

Jens Toftgaard adspurgte Bygningssynets medlemmer om der var nogen, som ville bidrage med kortere beretninger om et eller flere af de temaer, som Det Særlige Bygningssyn har behandlet i den forgangne periode, heriblandt arbejdet med fredningsstrategien, fredninger, fredningsudvidelser, affredninger, § 7 a, nødlidende bygninger, restaureringsholdning samt faglige retningslinjer. Mette Slyngborg, Nicolai Bo Andersen og Frank Allen Rasmussen foruden formand Jens Toftgaard takkede ja til opgaven.

6. Bygningssynets tur d. 3. - 4. maj 2023

Mia Kroer Ræbild orienterede om, at Det Særlige Bygningssyns årlige tur går til Fyn, hvor Synet skal se eksempler på genopretning af nødlidende bygninger, fredningsforslag af velfærdssamfundet arkitektur og byplanlægning fra forskellige tidsperioder. Frank Allan Rasmussen ytrede ønske om også at se arbejderboligerne til det tidl. Lindøværft i Munkebo.

7. Eventuelt

Intet til eventuelt.